

Статті

Василь КОЦАН

**ІНОЕТНІЧНІ ЗАПОЗИЧАННЯ
ТА ЇХ ВПЛИВИ НА ФОРМУВАННЯ
НАРОДНОГО ОДЯГУ ДОЛИНЯН
МАРАМОРОЩИНИ
(КІН. ХІХ - ПОЧ. ХХ СТ.)**

Vasyl KOTSAN. On Heteroethnical Loans and Their Influence upon Formation of Dolynians' Traditional Folk Clothes in Maramoros Area (Late XIX to Early XX c.)

Локально-територіальна група марамороських долинян займає весь Тячівський і Хустський р-ни, села верхів'я р. Терєблі (Синевирська котловина) та українські і етнічно змішані населені пункти лівого (румунського) берега р. Тиси: Кричунів, Ремета, Верхня Руна, Тиса (Мику), Малий Тячів, Сигіт, Довге Поле (Кимпулунг), Супинка. Вона загалом співпадає з територією поширення марамороських говірок. Саме в Марамороші, в долинах річок Терєсви – Терєблі – Ріки – Тиси доволі чітко виділився простір, з півдня обмежений правим берегом р. Тиси, по лінії населених пунктів Солотвино – Терєсва – Бедевя – Буштино – Стеблівка (Салдобош), з півночі – селами Дубове – Тарасівка – Широкий Луг – Угля – Драгово – Березово, із заходу – селами долини р. Ріки¹.

Народне вбрання є вагомою частиною традиційної культури багатьох національностей, етносів. Воно виражає рівень матеріальної культури та естетичних уподобань народу, подає нам уявлення про певну людську спільноту, її фізичні дані, характер, душевні якості, темперамент, моральний ідеал. Прискіпливе дослідження оригінальних зразків народного одягу дає можливість

¹Тиводар М.П. Етнографічне районування українців Закарпаття (за матеріалами традиційної культури другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст.) // Carpatica – Карпатика. Етнічні та історичні традиції населення Українських Карпат кінця ХVІІІ – ХХ ст.– Ужгород, 1999.– Вип. 6.– С. 37.

Іл. 1. Румунське народне вбрання.

Іл. 2. Угорське народне вбрання.

пізнати багаті народні традиції, символи, життєві правила. Звичайно ж, одяг відображає й відповідний рівень розвитку та етнічну специфіку народу. Цьому сприяє відносна стійкість форм традиційної ноші, яка оновлюється разом із розвитком матеріальних умов життя, зберігаючи при цьому певні стереотипні риси.

Природна і господарсько-культурна відособленість річкових долин, історичні та міграційні особливості формування їх населення, соціально-правовий статус сіл, що функціонували на засадах "волоського" поселенського права (Вільхівці, Бедевля, Буштино, Вонігово, Колодне, Угля, Чумальово, Кричево, Драгово, Золотарьово, Іза, Липча, Крива, Чорна і так далі), контакти із етнічними сусідами та інші чинники зумовили складання кількох етнографічних окружностей марамороських долинян. Найвиразніше вони прослідковуються за матеріалами традиційної матеріальної і духовної культури, зокрема, в народному одязі.

У локально-територіальній групі марамороських долинян виділяємо ряд етнографічних окружностей: тересвянські, дубівські, углянсько-драгівські, колочавські, хустські, горінчівські, королевські². Саме на прикладі мешканців сіл даних окружностей, ми спробуємо проаналізувати іноетнічні впливи на формування їх народного вбрання. Зокрема, ми детально зупинимось на румунських та угорських впливах.

Постановка проблеми взаємозв'язків та взаємовпливів у народному вбранні Закарпаття має тісний зв'язок із важливими, на наш погляд, науковими та практичними завданнями по дослідженню етнічних рис народного одягу Закарпаття в цілому.

Одним із перших відомості про одяг Мараморощини подає С.Маковський³. У своїй праці автор виділяє чотири регіони, спираючись на аналіз одягової вишивки. Третій і четвертий типи вишивок якраз співпадають з регіонами Мараморощини. Вишивку даного регіону Маковський називає "царством прекрасної стилізації, по-східному кольорової, що нагадує не тільки русько-фінські

"перетики", але й килимові кавказькі тканини"⁴. Однак слід відмітити, що автор праці робить загальний опис одягу, більше того, підходить до нього не як етнограф, а мистецтвознавець. Його швидше цікавить художній бік вишивки на сорочках. Звертаючись до джерел досліджуваної теми, він змушений констатувати, що дане питання ще не висвітлене ні з етнографічної, ні з історико-мистецтвознавчої позицій. Наукових досліджень з питань народної вишивки не достатньо. Упродовж 20–30-их рр. ХХ ст. не з'явилось систематичних досліджень вишивки та народного одягу з округів та сіл Закарпаття.

Спробу аналізу народного вбрання Закарпаття, зокрема Мараморощини робить Ф.Потушняк⁵. Саме в його роботі з'являються перші згадки про елементи запозичань тих чи інших деталей народного одягу різних етнічних груп Закарпаття. Зокрема, автор вважає, що рослинний орнамент, техніка гладь ("зайгля", "позайглове") є угорського походження. Потушняк у вступній частині свого дослідження пише, що люди різних локальних груп рідко зустрічались, однак запозичання та впливи на народний одяг відбувались все рівно, через що змінювались основні його риси. Такий вплив відбувався спочатку лише в деталях одягу, а пізніше стає загальним впливом на весь стрій, і поширюється на одяговий комплекс сусідніх округ⁶.

О.В.Полянська була одним із перших дослідників, які на основі порівняльного аналізу історії одягу українців Закарпаття з костюмами контактуючих з ними етнічних груп (румун, угорців та словаків), показали на вплив та взаємозв'язок народного вбрання різних етнічних груп. У своїх працях автор, на основі польових досліджень, прослідковує іноетнічні запозичання в народному одязі долинян Закарпаття. Детально описує народні костюми угорців та румун, вказуючи на їх тісні контакти з українцями. Крім того, автор по-верхнево намагається показати вплив словаків на формування традиційної народної ноші Турянської долини⁷.

⁴Там само.- С. 10–12.

⁵Потушняк Ф. Русинський народний одяг // Зоря – Найнал.- 1943.- С. 302–325.

⁶Там само.- С. 302.

⁷Полянська О.В. Оздоблення народного одягу угорців та румун Закарпатської області // Архів Закарпа-

²Там само.- С. 38–39.

³Маковський С.К. Народное искусство Подкарпатской Руси.- Прага, 1925.- 66 с.

Розвиток румунського костюма на території Закарпаття подає у своїй роботі В.Зеленчук. Даючи детальний опис вбрання румун, автор звертає увагу також і на елементи впливу румунського костюма на одяг суміжних українських та змішаних українсько-румунських сіл. Зокрема, Зеленчук говорить про появу в українців Мараморощини старої “волоської” сорочки з квадратним вирізом горловини. Автор вважав, що давній одяг вівчарів – шкіряні штани (румунська назва – “цьоареч”) – це елемент румунських традицій, що найдовше збереглися в культурі пастівницького населення⁸.

Крім згаданих досліджень, заслуговують на увагу роботи І.Гроздової⁹, А.Коприви¹⁰, Г.Філіпа¹¹ та ряд публікацій загального характеру.

Метою ж даного дослідження є спроба на основі вище згаданої літературної бази, польових матеріалів та фондових колекцій Закарпатського музею народної архітектури та побуту (м. Ужгород), Етнографічного музею пониззя р. Теремлі (снт. Буштино), провести аналіз та осмислити питання іноетнічних запозичань долинян Мараморощини в народному одязі, навести конкретні дані взаємовпливів різних культур, етнічних спільнот Закарпаття на прикладі традиційного народного вбрання.

На базі зібраного нами матеріалу, ми можемо виділити дві найбільші етнографічні групи, з якими контактували долиняни сіл Мараморощини – угорці та румуни. Основне населення Мараморощини – українці. Вони цінували власний традиційний костюм, як зовнішній вираз своєї

національної приналежності. Народний костюм свідчив про збереження національних звичаїв і характеру, не дивлячись на намагання пануючих верств Австро-Угорщини, а пізніше Чехословаччини і Угорщини позбавити українців їх національної самобутності.

У зв'язку з цим цікавим є аналіз взаємовпливів та запозичань елементів народного одягу у різних етнічних груп. Румуни в межах Мараморощини проживають в селах Тячівського р-ну (Солотвино, Діброва, Глибокий Потік, Топчино, Подішор, Добрик, Плауц), поряд з українцями в с. Хижа Виноградівського р-ну. Угорці ж проживають у містах Виноградово, Берегово, Мукачево, Хуст, Тячів, селища Солотвино, Баркасово. Зустрічаються на Закарпатті й змішані села, де угорці живуть разом із українцями та іншими народами. Такими є села: Вишково Хустського р-ну, Теково Виноградівського р-ну. Крім названих районів угорці проживають й в інших селах області, навіть у гірських місцевостях, але становлять там значну меншість населення¹².

Найбільшу групу елементів народного вбрання долинян Мараморощини щодо запозичень та взаємовпливів з румунами Закарпаття становлять: деталі жіночих сорочок, бунда (“кожок”, “бондиця”), великі шерстяні вовняні хустки, капці плетені з вовни, чоловічі штани (“гаті”), шкіряні штани пастухів (“цьоареч”), пояс черес (румунська назва – “тісеу”) (Іл. 3).

Типові елементи румунського народного одягу, зокрема, квадратний виріз горловини, своєрідні збірки на рукавах (“фодриші”, “фодри”), поєднання орнаменту вишивки із морщенням, насиченість орнаменту навколо горловини і плечах, наявність нагрудного знаку (хрестик, квітка, вазон) та інше спостерігаємо й на жіночих сорочках долинян Мараморощини. Такий вид сорочки називається “волоською”. Вона була поширена від с. Ділове Рахівського р-ну по р. Тісі до Бедевлі, а звідси на північ по долині р. Тересви (Тячівсь-

тського музею народної архітектури та побуту; Її ж. О сходстве и взаимовлиянии в одежде различных этнических групп Закарпатья // Карпатский сборник.– Москва, 1976.– С. 65–68.

⁸Зеленчук В.С. Костюм румынского населения Закарпатской области УРСР // Карпатский сборник.– Москва, 1976.– С. 71.

⁹Гроздова И.Н. Этническая специфика венгров Закарпаття // Карпатский сборник.– Москва, 1972.– С. 95–107.

¹⁰Коприва А. Угорська вишивка на території Закарпаття // Народна Творчість та Етнографія.– 2003.– № 1–2.– С. 87–90.

¹¹Філіп Г. Традиційність в орнаментативній тканині і вишивці угорців Закарпаття (на матеріалах Закарпатського краєзнавчого музею) // Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею.– Ужгород, 2005.– Вип. 7.– С. 153–161.

¹²Копчак В.П., Копчак С.И. Население Закарпатья за 100 лет (1870–1970).– Львов, 1977.– С. 70; Малець О.О. Етнополітичні та етнокультурні процеси на Закарпатті 40–80-х рр. ХХ ст.– Ужгород, 2004.– С. 129; Полянська О.В. Оздоблення народного одягу угорців та румун Закарпатської області // Архів Закарпатського музею народної архітектури та побуту.– С. 2.

Іл. 3. Оздоблення вишивкою старих волоських сорочок Мараморощини.

Іл. 4. Квадратний виріз горловини жіночої сорочки із с. Хижа Виноградівського р-ну.

кий р-н: округності тересв'янських та дубівських долиннян)¹³.

Місцевою своєрідністю в крої й оздобленні горловини вирізняються жіночі сорочки Тересвянської долини Тячівщини (сіл: Підпleshа, Бедевя, Нересниця, Дубове, Крива, Грушево, Усть-Чорна, Руська Мокра) з квадратним вирізом горловини ("на коцьку"), яку по краям обмітували мереживом. Вишивка та розміщення орнаменту на даних сорочках завжди пов'язані з морщенням полотна, яке саме по собі прикрашало передню та задню поли, рукав на плечі ("наплічник"), манжет ("зап'ясник"). Особливістю оздоблення таких сорочок є густе "морщення", різні види мережок, смуги вишивки рослинного характеру і вишитого "деревця", "хрестика" на рівні грудей ("душі")¹⁴.

А сорочки із с. Хижа Виноградівського р-ну привертають увагу своєю вишивкою на прямокутній горловині. Крім того, вона розміщена на грудях, спині, плечах, а також навколо розрізу ззаду. Саму ж горловину оздоблюють вузенькою смужечкою з геометричним орнаментом: ламана лінія, ромбики, трикутники, виконані технікою "набирування", "косої гладі" й оздоблені петельним швом. Народні майстрині зі с. Хижа на жіночих сорочках вдало поєднують рослинний та тваринний орнаменти. В основу орнаментальної композиції вони ставлять смуги, де в єдине ціле (у віночок) поєднуються квітки, стебла, листочки. Цікавим є й кольорове вирішення. Переважають синій, червоний, бордовий, зелений кольори, із незначним вкрапленням оранжевого, голубого, рожевого та інших (Іл. 4).

Найбільше румунські впливи спостерігаються на жіночих святкових, весільних сорочках. Тут прослідковуються всі вище згадані елементи румунських жіночих сорочок. Так, спілкуючись із старожилами сіл Солотвино (румуни) та Руська Мокра (українці) Тячівського р-ну, ми отримуємо практично однакові спогади про старі "волянські" жіночі сорочки даного регіону.

Зокрема, жителька с. Солотвино – Мігалі Ан-

на Юрковна, 1946 р. н. розповіла нам, що жіночі весільні сорочки у селі шили з двох піл домотканого полотна, до яких по боках вставляли клини. Квадратний виріз горловини, оздоблений рослинним або згеометризовано рослинним орнаментом. Нижче візерунку розміщене декоративне морщення ("покмата" – збирання полотна на 7–10 ниток), що надає сорочкам вишуканішого вигляду.

Іл. 5. Жіноча сорочка Мігалі Анни Юрковни зі с. Солотвино Тячівського р-ну.

Іл. 6. Жіноча сорочка зі с. Руська Мокра Тячівського р-ну.

¹³Симоненко І.Ф. Народна вишивка Закарпаття // Матеріали з етнографії та художнього промислу.– К., 1957.– С. 80; Тиводар М.П. Етнографічне районування українців Закарпаття...– С. 38.

¹⁴Гайова Є. Сорочки долиннян Закарпаття // Народне Мистецтво.– 2006.– № 1–2.– С. 60.

На румунських сорочках морщення закінчується маленькими волонями (“фидришами”), контури яких обшиті й мережані. Плечова частина сорочок оздоблювалась вишивкою “хрестиком” або “гладдю” у поєднанні з “вирізуванням”.

Тут в основі візерунку лежать кривулі та згеометризовані рослинні мотиви. Рукави сорочки довгі, широкі, пошиті із двох частин (або цілнокроєні), завершуються манжетами та “фидришами”. Манжети густо зібрані декоровані збиранням, а “фидриші” – вирізуванням. Іноді сорочки прикрашали плетеними шнурочками з китицями на кінцях. Народна румунська назва шнурочків (“чаплови”) та китиць (“буйтлики”) була запозичена й українцями Мараморощини¹⁵.

Для порівняння й співставлення наведемо дані польових досліджень, проведених у сс. Усть-Чорна та Руська Мокра Тячівського р-ну. Зокрема, у Руській Мокрій, у громадянки Магаль Василина Василівни було віднайдено три старі традиційні “волоські” сорочки. До речі, пані Василина з радістю погодилась подарувати їх Закарпатському музею народної архітектури та побуту, у фондах якого вони зараз і зберігаються.

Дані сорочки по крою подібні до румунських. Так само викроєні з двох піл, що призбрані “морщені” навколо квадратної горловини на 7–10 ниток. На плечах сорочки до квадратного вирізу горловини нашиті прямокутні двохсторонні “плічки”, що підшиті шматками із фабричного полотна (“пудшитками”) із виворітної сторони. Рукави цілнокроєні, широкі, довгі, утворені шляхом перетину полотна. Полотно рукавів густо зібране у верхній частині та навколо манжет. На деяких сорочках площину біля манжет заповнювали дрібними рельєфними складками (“бирками”). Побутували сорочки з фодрами і без них. Манжети застібувалися за допомогою гудзиків (“гомб”) або плетених шнурочків (“чапловів”) з китицями (“буйтликами”) на кінцях. Подібними шнурочками могли оздоблювати й передню полу. Під рукавами у верхній частині вшивали вставки (“клини”).

Основну увагу на “волоських” сорочках долинян Мараморощини привертає вишивка, яка завжди поєднана із “морщенням”. На морщенні пе-

редньої і задньої піл вишивали стрічковий орнамент як геометричного, так і рослинного характеру різними техніками (низиною, гладдю, “зайгль”). Квадратний виріз горловини оздоблювали переважно рослинним орнаментом, що складався із різнокольорових квіток та листочків. Контури горловини та манжет оздоблювали своєрідною технікою обмітування, яку в народі називають “коніки”.

Найбільше вражає вишивка на “плічках”. Народні майстрині при оздобленні даної частини сорочки поєднували різні орнаменти й техніки в єдине ціле. Тут орнаментальна композиція складається з 3–5 паралельних смуг, що чергуються. Перший вид смуг виконаний білими памутовими (пізніше шовковими) нитками технікою “зайгль” та “вирізування”. Поміж ними шились смуги у вигляді різнокольорових віночків, виконаних технікою “хрестик” або “гладь”. Подібне поєднання різних технік й орнаментальних мотивів надавало сорочці святковості, вишуканості.

Оздоблення манжет могло дублювати орнамент, що розміщений біля квадратної горловини, або носити свій індивідуальний характер. Фодри (“фидриші”) оздоблювали вишивкою у вигляді вузьких смуг, переважно рослинного характеру.

Отже, як бачимо, жителі с. Руська Мокра запозичили елементи оздоблення жіночих сорочок від румун сусідніх сіл Тячівщини¹⁶.

Вовняна безрукавка (“бондиця”, “кожок”), що входить в комплект румунського народного вбрання перегукується із гуцульськими кептарями та бундою, оздобленою кольоровим квітковим орнаментом, характерним для безрукавок долинян Закарпаття. Українці запозичили елементи крою та кольорову гаму й техніку вишивки. Подібні безрукавки (хутром всередину) кроїлися так: задня пола суцільна; спереду ж викроєні дві симетричні поли, що з’єднувались із задком швами на плечах і боковинах. По контуру бунда оздоблювалась чорною смужкою овечої шерсті. Вся площина бунди декорувалась рослинним орнаментом, що виконаний вовняними нитками, технікою гладь. Візерунок рослинний, укладений в чіткі вертикальні ряди, нагадує стилізовані стебла, листя та квіти (“ко-

¹⁵Польовий матеріал зібраний у с. Солотвино Тячівського р-ну // Архів автора.

¹⁶Польовий матеріал зібраний у сс. Усть-Чорна, Руська Мокра Тячівського р-ну // Архів автора.

сиді”). Колорит вишивки насичений: переважають яскраві кольори (бордовий, червоний, зелений). Передні поли оздоблювали аплікаціями зі шкіри та китицями. Подібні безрукавки були поширені по всій території Закарпатської Мараморощини¹⁷.

Серед хустських, горінчівських долинян були поширені великі вовняні хустки, характерні для румун Рахівщини і Тячівщини. Хустки були великими, квадратними чи прямокутними. Розміри: 1 x 1,5 м, 0,8 x 1 м та інші. Виготовляли їх з білих або чорних вовняних ниток на ткацькому верстаті (“кроснах”) таким чином, що на лицевій стороні утворювалися крючки у вигляді “букле”. По периметру хустки наявні стряски. Такі хустки ще донедавна носили жінки в зимову пору, накинувши їх на плечі¹⁸.

Цікаві дані ми дізналися від жительки с. Руська Мокра Чангарь Марії Петрівни, 1937 р. н. Зокрема, вона розповідала, що в 20–40-их рр. ХХ ст. жителі Руської Мокрої і округних сіл ходили на базар до Солотвина, де купляли різний одяг (вуйоші, чоботи та інше взуття). Із слів пані Марії, саме з Солотвина в село був завезений своєрідний вид взуття – “капці”. Це були сірі або білі плетені вовняні капці. По боках їх обшивали цупким сукном (відходи від пошиття холошнів, вуйошів). Дане сукно оздоблювали прошивними швами та смужками темно-синього або зеленого полотна. Підшвами служили дві-три пластинки з грубого домотканого полотна (у бідних – 2–3 пластинки з кори липи), які пришивали до основи капців. Зверху пришивали дві-три плетені шнурочки, а з 20-их рр. ХХ ст. – фабричні стрічки. В таких капцях зимою ходили до церкви. Поширившись серед українського населення на поч. 20-их рр. ХХ ст. збереглись вони десь до кін. 50-их рр. ХХ ст. Потім їх замінило фабричне взуття¹⁹.

Федір Потушняк до румунських впливів відно-

¹⁷Коцан В.В. Народний одяг українців пониззя р. Терєблї кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія. Історія.– Ужгород, 2007.– Вип. 19.– С. 123.

¹⁸Фонди Закарпатського музею народної архітектури та побуту, інвентарний номер (далі ФЗМНАП ІН): Е 1665/490.

¹⁹Польовий матеріал зібраний у сс. Усть-Чорна, Руська Мокра Тячівського р-ну // Архів автора.

суть оздоблення широких чоловічих штанів (“гатеї”) у нижній частині стрясками (“ройтами”) та вишивкою виконаною білими нитками й вирізуванням. Мотиви вишивки як геометричні, так і рослинні. Наприклад, в Усть-Чорній “гаті” обшивали широкою смугою, так званим “великим узором” (румунські впливи). Подібне оздоблення “гатеї” було поширеним й в долині р. Терєблї в сс. Угля, Кричево, Драгово, Терєбля, Новобарово, Буштино, Вонігово, Стеблівка, Данилово та інших. Тут штанини кроїли з двох частин, які зшивали за допомогою шва (“цірки”). Між штанинами – ромбовидна вставка (“клин”). Обвід штанин досягав 100–130 см. У верхній частині гаті укріплювали плетеним із шести клечаних ниток “гачником”, який вставляли у розпірку²⁰.

Одним із румунських впливів на народний одяг українців В.С.Зеленчук вважав шкіряні штани – “чьоаречь”, що побутували у вівчарів Рахівщини та Тячівщини. Виготовляли подібні штани із декількох шматків зшитих овечих шкір хутром всередину. Їх крій не відрізнявся від сукняних штанів (“холошнів”). Шкіряні штани були типовим взірцем вбрання пастухів-вівчарів. Поширившись у серед. ХІХ ст., цей вид одягу до початку, у зв’язку із скороченням відгінного скотарства, практично повністю вийшов з ужитку. Наприкінці ХХ ст. шкіряні штани (“чьоареч”) лише зрідка можна було зустріти у старожилів²¹.

Є спільні риси і в зимових сукняних штанах та чоловічих буденних і святкових сорочках румун та українців. Особливістю румунської чоловічої сорочки є те, що її кроють із прямих шматків білого домотканого полотна. Вона має збірки навколо ошийника, прямо від якого починаються рукави. Давнім в оздобленні одягу був геометричний орнамент. Рослинний та зооморфний ста-

²⁰Потушняк Ф. Русинський народний одяг // Зоря – Найнал.– 1943.– С. 314; Коцан В.В. Народний одяг українців пониззя р. Терєблї кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія. Історія.– Ужгород, 2007.– Вип. 19.– С. 124; Копинець Д. Буштино: народні умільці.– Ужгород, 2004.– С. 116.

²¹Зеленчук В.С. Костюм румунського населення Закарпатської області УРСР...– С. 73–74; Тиводар М.П. Традиційне скотарство Українських Карпат другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. (історико-етнологічне дослідження).– Ужгород, 1994.– С. 358.

ли поширюватись тільки з другої пол. XIX ст.²². Саме тут, ми можемо спостерігати зворотній процес запозичення. Зооморфні мотиви в оздобленні румунських сорочок – звірі та птахи – запозичені ними від українців й мають багато спільного. Так, в українських селах Мараморощини святкові сорочки, як і румунські, оздоблені білою декоративною вишивкою, виконаною технікою “гладь”, а буденні – неяскравою кольоровою вишивкою. Взимку румуни носять штани, які схожі до українських (верховинських). Бокові шви штанів прикрашають чорною “тясьмою”: українці – прямолінійним узором, румуни ж – характерними спіралями²³.

Серед долинян Мараморощини верхів'я річок Тересви та Терєблі побутував широкий шкіряний пояс “черес”, який був поширений аж до 20-их рр. XX ст. Після Першої світової війни його було важко дістати. Пояс завозили із Румунії, тому він вже не так часто використовувався. Натомість з'являється простий ремінь на одну пряжку (“застібку”).

Його оздоблюють круглими і ромбовидними закульопками. Шкіряний пояс “черес” (українці) та пояс “тісеу” (румуні) носили переважно молоді хлопці й чоловіки середнього віку у святкові дні. Він входив як невід'ємний атрибут в комплект одягу, що складався з короткої сорочки з широкими рукавами і широких коротких штанів. Зазвичай, пояс мав виглядати із-під сорочки. Ширина такого поясу сягала 20–30 см. Він був прикрашений трьома-чотирма пряжками, декількома рядками бляшок, декорований узорним тисненням й декоративними аплікаціями. В міру того, як виходила з моди коротка сорочка й замінялась довгою, з рукавами на манжети, втрачає своє значення й звичай ношення широкого шкіряного пояса. Поступово у вжиток входить шерстяний тканий пояс – червоного, бордового кольорів.

Крім румунських запозичань на формування традиційного народного вбрання долинян Мараморощини вплинули також й елементи угорського національного костюма. Проживаючи в єдиному

етнічному просторі, перебуваючи у тісних контактах з угорцями, українці, звичайно, запозичали кращі зразки їх народної ноші.

На відміну від румун, в угорців українці Мараморощини більше запозичили з чоловічого костюму, кращі елементи якого гармонійно вписалися в чоловічий стрій долинян Закарпаття. Про красу угорського чоловічого костюму писало чимало дослідників, власне у самій Угорщині. Зокрема, етнограф, мистецтвознавець Коша Ласло у своїй роботі писав: “Народний одяг – це характер селян. Він разом із чардашем чи ліричною піснею репрезентує матеріальну культуру угорського народу. Та найбільше (більше ніж будь-де) вражає чоловічий одяг, своєю пишністю, величністю й народною специфікою”²⁴.

Перш за все, найбільший взаємозв'язок спостерігаємо у основних компонентах чоловічого вбрання: сорочках та штанах. Повсюдно на Мараморощині побутували святкові сорочки з елементами угорських впливів: широкі рукави з манжетами (без манжет), невеликий комір-стійка (пізніше відкидний), оздоблення передньої поли декоративними вертикальними складками уздовж розрізу й збирання середини передньої поли у широкі збірки за допомогою “планочки”. Подібні сорочки зустрічаємо в долині річки Терєблі (села Хустщини і Тячівщини). Шились вони в основному з трьох піл, що зшивали за допомогою ручних або машинних швів. Крій вільний. На деяких сорочках сс. Буштино, Вонігово, Кричево, Угля, Новобарово на плечах пришивали “опліччя”. Рукави довгі, широкі, морщені біля горловини та манжет (Іл. 7).

Під рукавами наявні квадратні клини (“розтічки”). Іноді манжети та ошийник подібних сорочок оздоблювали вишивкою білими шовковими нитками. Основний же акцент тут звертається на оздоблення передньої поли вздовж розрізу. Окрасою даної частини сорочки є декоративні вертикальні складки (“ранци” – угорська назва) й вертикальні смуги з ажурних “зубчиків”, утворених шляхом загинання й вирізування полотна. В сорочках більш заможних чоловіків центральну орнаментальну композицію доповнює вишивка

²²Румынское народное искусство.– Бухарест, 1955.– С. 26.

²³Полянская Е.В. О сходстве и взаимовлиянии в одежде различных этнических групп Закарпатья // Карпатский сборник.– Москва, 1976.– С. 66.

²⁴Коша Л. Чиї ви сини? Огляд угорської етнографії.– Ниредьгаза, 2002.– С. 139–140.

Іл. 7. Чоловіча сорочка із сіл Мараморощини, оздоблена вертикальними складками “ранцами”.

Іл. 8. Чоловіча святкова сорочка, знайдена в с. Дубове Тячівського р-ну у Михальчик Василю Федорівни.

рослинного характеру, виконана білими нитками, а на поч. ХХ ст. – червоними та синіми²⁵.

Цікавими деталями оздоблення і крою відзначились весільні сорочки жителів Мараморощини. Їх крій був запозичений в угорців та румун. Тут ми можемо спостерігати взаємозв'язок трьох етнічних спільнот: українців, угорців та румун. У них у всіх особливістю весільних сорочок був широкий крій рукавів – ширина дорівнювала довжині. Рукав кроїли з трьох шматків полотна (або цілнокроєний), біля плеча збирали у складки. Полянська О.В., даючи характеристику угорського чоловічого костюму, зазначала, що рукави весільних сорочок у чоловіків дуже широкі. Вони розвіюються на вітрі, і тому ця сорочка у народі прозвана “лобогош інг”, що означає розвіюватися, майоріти. Рукави цих сорочок викінчувались вирізуванням, яке обшивали білими нитками, а на поч. ХХ ст. їх замінили червоними і синіми, подекуди й кольоровими. Крім вирізування, рукави цих сорочок оздоблювали орнаментальною композицією у вигляді двох смуг, що компонувались із різних мотивів: геометричні фігури, квіти, пташки²⁶ (Іл. 8).

Як уже було сказано, подібні сорочки спостерігаємо й у долинян Закарпаття. Зокрема, у липні 2007 р. нами було виявлено подібну сорочку у жительки с. Дубове Тячівського р-ну Михальчик Василіни Федорівни. Пошита вона з домотканого полотна у перекидку. Має круглий виріз горловини, що плавно переходить у поздовжній розріз, невеликий комір-стійку. Комір та пазуха оздоблені вишивкою та вирізуванням. Під коміром сорочка застібується на плетені білі шнурочки з п'ятьма китицями на кінцях. На плечиках наявна мережка та вишивка, виконана технікою “зайгля”, “вирізування” та кольоровими вкрапленнями вишивки “хрестиком”. Рукави широкі, цілнокроєні, морщені у верхній частині, без манжет. Шов та обвід рукавів оздоблені білою мережкою, вирізуванням та обмітуванням у вигляді квіток та

скісних хрестів, що чергуються. Внутрішня площина квіток за компонована кольоровими вкрапленнями у вигляді дрібних чотирипелюсткових “руж”²⁷.

Іл. 9. Хлопці в плахах “китиминь”.

У селах верхів'я річки Тересви одягали широкі штани без збірок, запозичені в угорців. Раніше знизу такі штани мали китиці, а на поч. ХХ ст. лише стряски. На штанах робили “гачник” (шнурок), який просовували між загинки (“збірки”) (Іл. 9). Ще одним елементом запозиченим від угорців жителями долин рік Тересви та Тересви був прямокутний фартух (угорська назва – “китинь”). Він був доповненням до чоловічого одягу. Побутували фартухи буденні і недільні, які носили хлопці на свята. Мотиви вишивки на них мали локальні особливості. Серед основних: айстра, варіації на теми різних птахів, головним чином голубів. Кольорова гама – ритмічна зміна червоного і синього кольорів. На правому боці фартуха, за пояс засовували китицю із штучних квітів, наречені ще на лівому боці мали білу хустину, на якій були вишиті троянди або інші квіти. Хустка у даному випадку – це подарунок нареченої. Вся площа фартуха заповнена різнокольорови-

²⁵ФЗМНАП: 11227/4349; Коцан В.В. Народний одяг українців пониззя р. Тересви кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія. Історія.– Ужгород, 2007.– Вип. 19.– С. 123–124.

²⁶Полянська О.В. Оздоблення народного одягу угорців та румун Закарпатської області // Архів Закарпатського музею народної архітектури та побуту.– С. 6.

²⁷Польовий матеріал зібраний у с. Дубове Тячівського р-ну // Архів автора.

ми квітами: трояндами, конваліями, тюльпанами. Серед угорців Закарпаття характерним було ставлення до кольорів. Чорний колір означає життєдайну землю, червоний – літо, радість, синій – знак туги, жалю, зелений – надії²⁸.

У давнину фартуху приписували магічну функцію – забезпечувати продовження чоловічого роду, а його переважаючий червоний колір виконував ще й еротичну функцію. Як відомо, чоловічий костюм в одязі східнослов'янських народів мав значення тільки як частина виробничого одягу. Однак винятком становили села Закарпаття, де носили широкий білий домотканний фартух, оздоблений вишивкою рослинного характеру²⁹.

В українців Закарпаття побутував сірак із коміром-стійкою, аналог угорського “сюра”. Сірак носили лише чоловіки. Подібність українського сірака й угорського сюра прослідковується у способі їх ношення. Їх накидали на плечі і тому рукави не мали практичного застосування. Як сірак, так і сюр були обов'язковим компонентом святкового і обрядового одягу селян на протязі всього життя. Угорців навіть хоронили у “сюри”.

У селах Тячівського р-ну, де поряд з українцями проживали й угорці, був розповсюджений цікавий звичай, пов'язаний з сіраком. Без сірака вважалося непристойно свататися до дівчини, оскільки за звичаєм було прийнято залишити свій сірак у хаті дівчини. Наступного дня парубок мав прийти за ним. Якщо він знаходив його на ганку, то це означало відмову дівчини та її батьків. Коли ж сірак залишався в хаті молоді, це означало, що дівчина погоджується вийти за нього заміж, а її батьки дають на це згоду. У такому випадку хлопець може засилати сватів³⁰.

Угорський етнограф М.Кресс вивчав і описував історію виникнення національного одягу угорців, багато оздобленого аплікаціями та вишивкою. Він, зокрема, заперечує запозичення українцями в угорців виготовлення кептаря (сірака).

Однак автор наголошує на певні взаємовпливи в оздобленні сірака, формі орнаменту, техніці виконання³¹.

Найпоширенішим верхнім зимовим одягом незаможних селян Мараморощини був “реклик” (уйош), на якому прослідковуються елементи угорської “шуби”. Їх виготовляли з чорного або сірого сукна. Угорці оздоблювали червоним вельветом, а українці – чорним або зеленим грубим полотном. Застібується реклик на гудзики (“гомби”).

Угорські запозичання в жіночому народному костюмі Закарпаття прослідковуємо на прикладі весільних вінків, святкових обрядових хусток, фартухів (“платів”) й суконь, збираних у складки.

Одним із елементів взаємовпливів в жіночому народному костюмі угорців та українців Закарпаття є вплив у святкових вінках. Так, угорки носили “парту” – картонний обруч, обтягнутий червоним атласом і прикрашений галунами, штучними польовими квітами, колоссям, намистом. Ззаду до нього прикріпляли різнокольорові стрічки³².

Силует цього вінка схожий на вінки українок долини р. Терєблї. Тут їх виготовляли із кори липи чи дроту, обшивали полотном і прикрашали різнокольоровим бісером, дзеркальцями, а в нижній частині вінка могли вішати один або два ряди монет (“гусошів” – угорська назва). Декілька таких вінків зберігається в Закарпатському музеї народної архітектури та побуту в Ужгороді та Етнографічному музеї пониззя річки Терєблї у селищі Буштино. Подібні вінки носили дівчата починаючи з 7–8-ми років на храмові свята (“отпусти”)³³.

В селах Терєблянської долини в комплект обрядового жіночого костюму (на “отпусти”) входила хустка (“шеринка”). Спосіб її ношення запозичено в угорських селах із с. Вишково Хустського р-ну. Хустка накиувалась на плечі й перехрещувалась на грудях, зав'язувалась ззаду, рідше по бо-

²⁸Краевое искусство Венгрии.– Будапешт, 1971.– С. 78.

²⁹Маслова Г.С. Народная одежда русских, украинцев, белорусов в XIX – начале XX вв. // Восточнославянский этнографический сборник.– Москва, 1956.– С. 594.

³⁰Полянська О.В. Оздоблення народного одягу угорців та румун Закарпатської області...– С. 10; Коприва А. Угорська вишивка на території Закарпаття // Народна Творчість та Етнографія.– 2003.– № 1–2.– С. 88.

³¹Кресс М. Угорський народний костюм – накидка “цифрасюр”// Etnographia.– 1949.– LX.– 1–4 szöm.– С. 107.

³²ФЗМНАП: 11265/4387.

³³Коцан В.В. Народний одяг українців пониззя р. Терєблї кінця XIX – першої половини XX ст. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія. Історія.– Ужгород, 2007.– Вип. 19.– С. 122.

кам. На “отпуст” одягали білу фабричну сорочку, “шеринку” навхрест. В деяких селах “шеринку” перекидували через плече, а навхрест їй зав’язували стрічку (“пантлик”), що застібувався на плетені “копчі”. Поверх сорочки носили білий плат, оздоблений горизонтальними смугами “пантликками”. Найчастіше селяни Терезлянської долини на “отпусти” ходили в Боронявський монастир, що на Хустщині, або ж в Марія-Повчанський монастир (Угорщина).

На поч. ХХ ст. у долинян Мараморощини почали з’являтися фартухи (“плати”) з покупного матеріалу, вже поширеного в угорців. Шили їх із судільного шматка матерії різних кольорів. Внутрішня площина плату заповнена різноманітними квітами (“косичками”). В нижній частині плат оздоблювали загинками (“гайташами”), стрічками (“пантликками”) та мереживом.

За пояском, пришитим до верхньої частини плату можна було визначити з якого села жінка. Так, наприклад, плати з Буштина, Новобарова, Кричева мали пояски із зрізаними у формі трикутника кінцями, а плати із Бедевлі, Тересви, Дубового – пояси із прямими кінцями, до яких пришивались плетені шнурочки. За їх допомогою зав’язувався плат³⁴.

Таким чином, ми розглянули основні елементи запозичань та взаємовпливів в народному вбранні українців, румун та угорців Закарпаття. Висвітлений нами польовий матеріал і літературні джерела дають нам можливість проаналізувати закономірності побутування, межі поширення взаємовпливів у крої, способі виготовлення, елементах оздоблення одягу трьох етнічних спільнот.

В умовах Закарпаття, де люди різних національностей віками спілкувались як у праці, так і в дозвіллі, взаємовплив культури, народного мистецтва цих національностей спостерігається в різних аспектах. Таке багатоетнічне спілкування, звичайно, не могло не відбитись і на такому виді народної творчості, як одяг, в його загальному силуеті, колориті, способі оздоблення, орнаментіці, окремих художніх елементах.

Найпомітніші впливи різних етнічних художніх елементів одягу позначились в прикордонних смугах. Типові елементи румунського народно-

го одягу, зокрема, квадратний виріз горловини на жіночих сорочках, спосіб збирання рукавів у своєрідні складки “фидриші”, спостерігаємо й на українських сорочках, що побутують від с. Великий Бичків до пониззя р. Терезлі і Тиси. Тут подібні сорочки називаються “волоськими”. Овчинна безрукавка – “бондиця” – компонент румунського вбрання – викроюється як українська “бунда”, оздоблена аплікаціями та вишивкою рослинного характеру. Крім того, певні елементи запозичань українців у румун бачимо на прикладі великих вовняних хусток, своєрідного виду взуття – “капців”, елементи оздоблення чоловічих штанів “гатів”, шкіряних штанах “чоаречь”, шкіряних поясах (українська назва – “черес”, румун – “тісеу”).

До угорських запозичань, насамперед, відносимо елементи оздоблення чоловічого вбрання. Перш за все це стосується основних компонентів чоловічого строю – сорочок та штанів. Сорочки угорців з широкими довгими рукавами без манжет, оздоблені вирізуванням і вишивкою білими нитками спостерігаємо й серед українців долини рік Терезлі й Тересви. Одним із основних елементів запозичань в угорців був вишиваний фартух, який чоловіки одягали поверх штанів. Взаємовпливи відбувалися і в обрядах та звичаях, пов’язаних з одягом. Так, у Тячівському рні, де поряд з українцями проживали угорці, був розповсюджений цікавий звичай, пов’язаний із сіраком. Українцями Мараморощини була також запозичена типова для угорців техніка вишивки “гладдю”. Багатство орнаментальних мотивів та їх колористичне вирішення свідчать про винахідливість і кмітливість жінок.

Нарешті, хотілося би відмітити, що елементи взаємовпливів народного одягу різних етнічних груп краю посилілись ближче до серед. ХХ ст. Стирання граней між прошарками суспільства, розвиток народного мистецтва сприяли розвитку загальних рис культури, моралі, побуту різних національностей, подальшому зміцненню довіри, дружби між ними.

³⁴ФЗМНАП: 11238/4360; Польовий матеріал зібраний у с. Буштино Тячівського р-ну // Архів автора.